

SIMILITUDINI VS DISCREPANȚE LEXICO-SEMANTICE ÎN CONTEXT ROMANIC. CU PRIVIRE LA DESEMNAREA 'DIVINITĂȚII CREȘTINE SUPREME' ÎN ROMÂNĂ ȘI ALTE LIMBI ROMANICE¹

DANA-LUMINIȚA TELEOACĂ

Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”

danielateleoaca@gmail.com

Cuvinte-cheie: moștenit, religios, continuitate vs individualizare, literatura bisericească actuală, discursul paremiologic

Keywords: inherited, religious, continuity vs differentiation, contemporary ecclesiastical literature, paremiological discourse

1. PRELIMINARII

Limbile romanice relevă modalități diferite (neunitare) de lexicalizare a conceptului care trimite la 'divinitatea creștină supremă'. Mai mult, lipsa de omogenitate este identificabilă, măcar uneori, cu referire la una și aceeași limbă romanică. Este și cazul românei, limbă pentru care disocierile se impun nu doar în plan diacronic, ci și diatopic, la nivel dialectal. În acest context, trei sunt termenii latini moșteniți ce au putut furniza limbilor romanice instrumente lingvistice (fundamentale) pentru redarea conceptului în discuție, și anume: *Deus*, *Dominedeus* și *Dominus*. Niciunul dintre aceștia nu este utilizat în albaneză pentru sensul „Dieu”, cu această semnificație fiind întrebuințat cuvântul profan *imperans* „împărat”, intrat în vocabularul religios sub forma *perëndi*, alături de care Vătășescu (1997: 458) amintește și termenul autohton *zot*, cunoscut atât cu sens laic, cât și religios (cf. *zot* „maître, Dieu”).

În cele ce urmează, româna, mai exact reflexele moștenite ale celor trei termeni latini în română, și anume *Dumnezeu*, *Domn(ul)* și *Zeu (Dzău)*, vor fi reperate în raport cu care vom prezenta situația din restul Romaniei. Nu vor constitui obiectul discuției de aici denumiri precum *Atotputernicul*, *Preamilostivul* etc., expresie a unor metafore conceptuale cu funcție gnoseologică în cadrul

¹ O versiune mai sintetică a acestui studiu a fost prezentată de noi la Cel de al Al 24-lea Colocviu Internațional al Departamentului de Lingvistică „Abordări ale limbii: date, interpretări, teorii”, București, 15-16 noiembrie 2024.

discursiv bisericesc. În acest context, obiectivul demersului de față va putea fi formulat în termenii evidențierii și analizei, pe de o parte, a acelor aspecte prin care româna se situează în continuumul romanității sau într-o subarie a acesteia, pe de altă parte, a elementelor concludente pentru individualizarea ei în ansamblul varietăților lingvistice neolatine. Demersul în acest sens va fi aprofundat inclusiv prin considerarea unor structuri sintagmatice tipice ocurente în textul bisericesc modern/actual, precum și a unor structuri paremiologice, mai exact a unor variante frastice interlingvistice (interromanice).

2. LAT. DEUS – DOMINUS – DOMINEDEUS

Așa cum se arată în Ernout-Meillet (2001/1959: 170), în latină subst. *deus* s-a utilizat dintotdeauna alături de masculinul *deiuos* (din care și derivă) și de femininele *dea/deiua/diua*, forme atestate epigrafic. Toate aceste unități lexicale se foloseau în latină, adesea grafiate cu majusculă, în contexte specifice în care evocau cerul luminos, văzut ca animat și ca fiind conotat divin (*ibid.*). Utilizate în Antichitate pentru a desemna ‘Divinitatea’, *Deiuos* – *Deiua* vor fi detronate treptat de perechea *Deus* – *Dea*, cele dintâi nemaifiind valorificate în epoca imperială decât în limbajul poetic.

În ceea ce privește lat. *dominus/Dominus*, acesta este atestat încă din vremea lui Cicero, în secolul I î.H., la origine având sensul laic „maître de maison” și de-abia mai târziu dobândind accepția creștină „Seigneur, Dieu” (cf. și fem. *Domina* „La Sainte Vierge”, Vătășescu 1997: 454). Legat de semantismul tipic creștin, Mihăescu (1960: 202) menționează sensul „stăpân, zeu, Dumnezeu” pentru secolul III, în regiuni precum Saloniae, Dalmația, Serdica și Tracia. Același autor consemnează și forma mai târzie, cu sincopa vocalei /i/, *domnus*, atestată în secolul VI în Pannonia Inferior și Noricum și folosindu-se cu referire la un martir (cf. *Domnus* „Sfântul”), respectiv adjectivul *Domnicus*, -a „a stăpânului, -ei; a zeului, a Domnului” (Dalmația, secolul V). Accepția religioasă este fără îndoială rezultatul unui calc semantic după gr. *κύριος* „domn”, la rândul său un calc semantic după ebraicul *Adonaj*. *Κύριος* era în același timp și epitet pentru anumiți zei, mai ales pentru Zeus (Tagliavini 1963: 5 sq.), în lumea iudeo-elenistică și, ulterior, în cea creștină acesta fiind utilizat ca sinonim al lui *θεός* „Dieu”. Utilizarea acestor doi termeni cu sensul „divinitate (creștină) supremă” a fost pusă în relație cu intrarea numelui Dumnezeului israelit (*Yahveh*) sub incidența tabuului lingvistic. Astfel, așa cum arată Tagliavini (*loc. cit.*), *Yahveh* din textele ebraice este tradus prin grecescul *θεός*, cel mai adesea însă echivalarea făcându-se în favoarea lui *Κύριος*. Latinescul *Dominus* va constitui reperul pentru dezvoltarea, prin calchiere, a sensului religios în unele dintre limbile romanice și nu numai (v., de pildă, it. *Signore*, engl. *Lord* sau germ. *Herr*), în timp ce alte limbi vor avea ca model semantic greaca; este și cazul vechii slave, limbă în care *Gospod* constituie un calc independent după gr. *Κύριος* (*ibid.*).

Structura mai complexă, **Dominedeus**, reprezintă la origini (*Domine* + *deus*) o invocație păgână (v., în acest sens, forma de vocativ *Domine*).

3. LAT. DOMINEDEUS ÎN ROMÂNĂ ȘI ALTE LIMBI ROMANICE

Dominedeus stă la baza termenului fundamental utilizat în română pentru desemnarea „divinității creștine supreme”, și anume *Dumnezeu*. Tiparul s-a păstrat și la sudul Dunării, în primul rând în aromână (v. ar. *Dumnidzäu*, *Dumnezău*), unde apare și formula *pri Dumnidzäu!* „jur pe Dumnezeu!” (DDA 1974: 510; TILR 2018 [I]: 507). Pentru meglenoromână a fost consemnată o formă cu valoare adjectivală, *dumnizes* „divin” (Papahagi 1902: 212), căreia i s-a atribuit ca punct de plecare subst. *Dumnizo* (Caragiu-Marioțeanu 1995: 57 sq.; v. și DELR). *Domine deus* se regăsește și în alte limbi romanice, în special în etape arhaice de evoluție a acestora. Sunt ilustrative în acest sens formele consemnate în lucrări de specialitate precum FEW (1949 [III]: 131) sau TILR 1969 [II]: 170 sq.), și anume: it. dial. *Domineddio*, v.fr. *Damedieu* (*Demedieu*, *Domnedeu*, *Damledieu*, *Damerdieu*) sau v.prov. *Domnedeu* (*Dombredeu*, *Damedeu*, *Domideu*). Aceste lexeme nu ocupă însă, nici nu au ocupat vreodată, în vocabularul (religios/creștin) al limbilor romanice menționate, poziția privilegiată pe care o deține *Dumnezeu* în română, idiomurile romanice occidentale valorificând pentru desemnarea conceptului de ‘Dumnezeu’ un alt termen moștenit (v. *infra*, 5.).

Poziția solidă a lui *Dumnezeu* în lexicul creștin al românei se susține prin buna reprezentare a acestuia în primele texte românești (v. Dimitrescu 1973)², dar și considerând o serie de unități lexicale (nominale și adjectivale) circumscrise aceleiași familii, ca, de pildă, *dumnezeie*, *dumnezeiesc* sau *dumnezeire*. Primele două au fost semnalate, de asemenea, în *Codicele Voronețean*, ultima fiind consemnată în *Psaltirea Scheiană*. Alte derivate de la *Dumnezeu*, precum *dumnezeiatec*, *dumnezeiește* și *dumnezeoaică*, sunt atestate în secolele următoare, al XVII-lea și al XVIII-lea, în opera lui Dosoftei și în *Dicționarul* lui Teodor Corbea [GCD] (*apud* TDRG, *loc. cit.*).

4. LAT. DOMINUS/DOMINUS ÎN DACOROMÂNĂ ȘI ÎN DIALECTELE DE LA SUDUL DUNĂRII

Cu aceeași semnificație, în română se întrebuițează și descendentul latinescului **dom(i)nus/Dom(i)nus**, termen care a constituit, așa cum se știe, punctul de plecare pentru denumirea ultimei zile a săptămânii: *dies Dominica* „le jour de Dieu, dimanche”. Termen frecvent în româna comună (TILR 1969 [II]: 294), *domn* este menționat, asemenea lui *Dumnezeu*, cu prima atestare, în *Codicele*

² Prima atestare a substantivului *Dumnezeu* a fost semnalată în *Codicele Voronețean* (v. TDRG 1988 [II]: 111).

Voronețean (TDRG 1988 [II]: 84). Atât cu sens laic, cât și religios, lexemul în discuție este foarte bine reprezentat în texte din secolul al XVI-lea, Dimitrescu (1973: 148) înregistrând cele mai multe ocurențe în textele coresiene, mai exact în *Cazania* din 1581 (1065 de ocurențe), în *Evangeliiar* și în *Liturghier*.

Deși conservat în cele mai multe dintre limbile romanice, latinescul *dominus/Dominus* a fost continuat doar în română (și) cu sens religios. Interesant este și faptul că respectiva accepție religioasă (creștină) apare și la sudul Dunării, în aromână (ar. *domnu* „Dieu”, „seigneur, souverain, maître, patron”, „Turc”) și, mai ales, în meglenoromână și în istroromână, unde latinescul *dominus* reprezintă unica formă conservată pentru sensul „Dieu” (Mihăescu 1993: 286; Caragiu-Marioțeanu 1995). Cât privește istroromâna, substantivul *Dómnu* face parte din cei câțiva vechi termeni religioși care s-au menținut pentru a desemna unele dintre noțiunile cele mai elementare ale credinței creștine (v., în același sens, și *Păștile*, *beserica*, *crede* sau *rugă*), în condițiile în care – așa cum arată Kovačec (1971: 201) – restul terminologiei în legătură cu viața religioasă este, în istroromână, în întregime slavă. Aspectul se explică prin faptul că „la români, în general, iar la vlahii balcanici în special, nu a luat ființă de-a lungul întregului Ev Mediu, nicio organizație bisericească mai puternică” (Kovačec, *loc. cit.*). În acest context, învățarea religiei depindea, în general, de preoții satelor, iar „la vlahii balcanici și la istroromâni s-a ajuns, probabil, foarte de timpuriu, la încadrarea în unitățile bisericești slave” (*ibid.*).

5. V.ROM. ZEŪ, (D)ZĂU SAU DESPRE SITUAȚIA ROMÂNEI ÎN CONTINUUMUL ROMANITĂȚII

Latinescul *deus* a furnizat principalul termen pentru desemnarea „divinității creștine supreme” în toate idiomurile romanice, mai puțin în română (v. și REW 2610). Similitudinile (și, implicit, continuitatea) în context romanic se vor putea însă admite dacă vom avea în vedere situația din româna arhaică, epocă în care *Zău* (v. și variantele *Zeū*, *Dzău* < lat. *Deus*) se utiliza frecvent cu semnificația „Dumnezeu”. Acest aspect era remarcat încă de la sfârșitul secolului al XIX-lea de Lazăr Șăineanu (v. Șăineanu 1999/1887: 88), care constata că în vechile tipărituri se utilizează indiferent *Zeū* (*Zău*) și *Dumnezeu*. Relevantă în același sens prezintă și urarea *Zo te custe!* = „*Dumnezeu* să te trăiască!”, semnalată pentru unele arii românești conservatoare, cum este Bihorul, cu precizarea că în bibliografia de specialitate nu există unanimitate în privința originii latine (moștenite) a rom. *zo* din urarea menționată. Astfel, dacă lingviști precum Hasdeu (EMR [I], *ajtezo*) sau Drăganu (1920-1921: 308-312) subscriu la explicația prin latină, alți autori consideră elementul *zo* „rezultatul unei contrageri din rostirea regională *Dumnizó*, scurtat în urma pronunțării repede a salutului” (Petrovici 1943). În sprijinul explicației date de Petrovici, Pietreanu (1984: 178) invocă și alte formule în care apare *zo* (< *Dumnezeu*), mai exact unele tipare ce se aud azi în vorbirea ardelenască: *Zo ț-ajute!*, *Zo t’e-n-bucure!* sau *Zo t’alduiască!*

În româna actuală, lat. *deus* este recognoscibil nu doar în subst. *zeu* „(în religiile politeiste) zeitate de sex masculin” (MDA₂ 2010 [II]), ci și în interjecția *zău*³, pe care fără îndoială doar un specialist în domeniu o poate pune în legătură cu ‘Dumnezeu’/*Deus*. Dezvoltarea acestui semantism laic a fost posibilă în condițiile în care, încă din latină, termenul *Deus* se folosea – așa cum remarcă Mihăescu (1993: 296 sq.) – în formule de genul *Per Deum!* „Pe Dumnezeu!; pe cuvântul meu!”. Sugestivă în același sens este și prezența românescului *zeu* în formula *Pe zeu/Dumnezeu!* (cf. și *supra*, ar. *Pri Dumnidzău!*) < lat. *Per Deum!* „într-adevăr” (REW 2610). Originea „pur creștină” a substantivului *Deus/Deum* din formula latinească *Adiuro per Deum (omnipotentem)* [CIL, III, 13124 și 14916, Saloniae] este indubitabilă în opinia lui Pârvan (1911: 135), având în vedere că păgânii nu jurau pe un singur zeu decât dacă îi adăugau și numele, altfel jurământul făcându-se în numele tuturor zeilor, invocați simultan.

6. ATESTĂRI ÎN LITERATURA BISERICĂSĂ MODERNĂ

Deși *Dumnezeu* și *Domn(ul)* se utilizează în dacoromâna actuală alternativ, totuși sunt situații în care cele două substantive sunt folosite împreună, într-un tipar la prima vedere tautologic. Numeroase contexte de acest gen încă apar în **literatura bisericească modernă/actuală**, îndeosebi în textul biblic psalmic, versiunea de cult ortodox, așa cum se poate observa și în exemplele:

- (1) „Binecuvântat este *Domnul Dumnezeu* lui Israel...” (BO, Ps. 40:13); „*Domnul Dumnezeu* este binecuvântat, binecuvântat este Dumnezeu zi de zi” (BO, Ps. 67:20); „[...] precum sunt ochii robilor la mâinile stăpânilor lor, [...], așa sunt ochii noștri către *Domnul Dumnezeu* nostru” (BO, Ps. 122:1 sq.) ș.a.

În realitate, structura *Domnul Dumnezeu* reproduce fidel construcția din textul ebraic, și anume *Yahve-Elohim* „Domnul-Dumnezeu”, în care *Yahve* reprezintă numele unic (particular), cu capacitatea de a-l identifica referențial pe *Elohim*, termenul generic (= „Dumnezeu”). Din această perspectivă, caracterul redundant al asocierii respective (*Domn – Dumnezeu*) nu se susține propriu-zis (v. și Teleoacă 2016: 317 sq.). Tiparul, de sorginte cultă, a supraviețuit inclusiv la nivelul folclorului românesc, *Domnul Dumnezeu* fiind consemnat de noi în unele structuri paremiologice, ca de pildă:

- (2) *Mare-i Domnul Dumnezeu!* (Zanne, VI, 641); *Cu ceea ce pe sărac miluiești, jertfă mie îmi dăruiești, zice Domnul Dumnezeu* (ibid., VIII, 324) ș.a.

³ V. și ar. *dzaŭ*, interj.: *nu cârlidză ‘niți dzaŭ* „nu crâcni nici dzău!”; cf. și *dza* „interjection par laquelle on veut exprimer le mutisme de qqn.” (DDA 1974: 519 sq.).

Un tipar similar, pseudotautologic, este valorificat și în limbile romanice occidentale, cu mențiunea că, pe poziția termenului „particular”, sunt selectați nu descendenți ai latinescului *dominus*, ci ai lui *senior(em)*. Este vorba, prin urmare, despre comparativul adjectivului *senex* „bătrân”, devenit în epoca *bas latin* și mai ales în latina creștină termen reverențios, acesta lexicalizând multiple accepții pe tărâm religios („conducător al unei comunități creștine”, „călugăr”, „episcop”, „divinitate creștină supremă”; TLFi). Și de această dată exemplele sunt furnizate îndeosebi de textul psalmic:

- (3) „*Seigneur Dieu, mon sauveur, le jour, je t'appelle, la nuit, je crie vers toi! Que ma prière arrive jusqu'à toi, tends l'oreille à mon cri !*” (BFC, Ps. 88:1-5); „*Porque sol y escudo es el Señor Dios. Gracia y gloria da el Señor. Nada bueno niega a los que andan en integridad*” (SB, Salmo 84:11) ș.a.

7. OCURENȚE ÎN PAREMIOLOGIE

În **proverbele** românilor, atât *Dumnezeu*, cât și *Domnul* apar cu o frecvență remarcabilă, în tipare frastice dintre cele mai diverse, deși primul este – așa cum de altfel era de așteptat – superior atestat. Urmărirea unor paralele frastice în arie romanică relevă corespondența relativ constantă între proverbe românești în care sunt ocurente substantivele *Dumnezeu* și *Domnul*, respectiv o serie de structuri paremiologice din limbile romanice occidentale care gravitează în jurul descendenților latinescului *Deus*. Uneori aceste corespondențe sunt perfecte, în sensul că ele sunt reperabile nu doar în planul conținutului, ci și al formei, similitudinile semantico-structurale explicându-se, în unele cazuri, prin aceea că tiparele respective trimit la una și aceeași structură invariantă de sorginte biblică, așa cum se poate observa și în exemplele:

- (4) (rom.) *Omul propune (și) Dumnezeu dispune* – (fr.) *L'homme propose et Dieu dispose*; (sp.) *El hombre propone y Dios dispone*; (it.) *L'uomo propone e Dio dispone* (v. Solomon, Prov. 19:21)⁴; (rom.) *Domnu(l) nu va plăti sâmbăta* – (fr.) *Dieu ne paie pas le samedi*; (sp.) *Dios no paga el sábado*; (it. dial./tosc.) *Domeneddio non paga il sabato* (v. Ps. 102:8-9).

Cel de al doilea exemplu reproduș *supra* reține atenția și în măsura în care acesta relevă utilizarea în italiana dialectală a termenului *Domeneddio/Domineddio*

⁴ Nu este exclus, totuși, ca exemplul citat să fie relevant pentru categoria proverbelor care constituie *transpuneri* dintr-o limbă romanică în alta, în cazul de față franceza putând reprezenta, cel puțin pentru română, limba-sursă, mai exact sursa directă, în condițiile în care izvorul primar este identificabil în textul biblic veterotestamentar.

(v., prin delimitare, registrul literar standard, unde a fost selectat descendentul latinescului *Deus*). Și acestea sunt aspecte ce legitimează din plin utilitatea studiilor de paremiologie în cadrul unei abordări contrastive în arie romanică.

În proverbele românilor, *Dumnezeu* și *Domn(ul)* sunt utilizați uneori alternativ în interiorul unor variante frastice, și anume în enunțuri subsumabile uneia și aceleiași scheme invariante:

- (5) *Bun e Dumnezeu, meșter e dracu!* – *Bun e Domnul, dar și dracul meșter bun!* (Zanne, VI, 643); *Cine începe cu Dumnezeu, cu Dumnezeu sfârșește* („Bine cine începe, tot bine isprăvește”; *ibid.*, 662) – *Cu Domnul să începi, cu Domnul să sfârșești, la orice gândești!* (*ibid.*, VIII, 701) ș.a.

Dintre întrebuițările specifice, remarcăm selectarea predilectă a substantivului *Domn(ul)* în numeroase contexte cu vocativul:

- (6) *Nimenia nu zice: ia-mi, Doamne!, ci dă-mi, Doamne!* (Tiparul evocă lăcomia omului; Zanne, VI, 546 sq.); *Iartă-l, Doamne, că nu știe ce face!* (*ibid.*); *Ține-mă, Doamne, încai, / Dacă vrei să mă mai ai!* (Despre cel nevoiaș; *ibid.*); *Dă-mi, Doamne, o pară în gură; dacă mi-o dai, mi-o și mestecă!* (Cu referire la starea de lenevire a cuiva; *ibid.*) ș.a.

Semnalăm și utilizarea formei de vocativ în locul nominativului, ca, de pildă, în microcontextul

- (7) *Nu faci Doamne din el* (Nu poți face ceva de calitate cu un om încăpățânat, îndărătnic; Zanne, VI, 548),

aspect explicabil prin frecvența întrebuițare a lui *Domn* la vocativ⁵. De altfel, frecvența utilizare a lui *Domn* la vocativ a impus și un tipar ca

- (8) *Trăiește ca Doamne-fereste* (Cu referire la cineva care trăiește rău, ca vai de el; Zanne, VI, 552),

în care vocativul (de la *Domn*) se asociază, într-o formulă curentă în limbajul omului obișnuit, cu imperativul verbului *a feri*⁶, respectivul tipar comparativ având valoarea unei locuțiuni adverbiale cu sens intensiv (v. accepția „foarte rău”).

⁵ O valoare similară putem identifica astăzi în limbajul infantil (v. contexte de genul: *Roagă-te la Doamne-Doamne!* [/Domnul/Dumnezeu], *Să te ajute Doamne-Doamne!* [/Domnul/Dumnezeu]).

⁶ V., în același sens, *Doamne, păzește! / Doamne, apără și păzește! / Doamne, ajută!* ș.a. (v., prin comparație, [?] *Dumnezeule, ferește! / păzește! / apără și păzește! / ajută!*).

În structura *Nu mai e de niciun Doamne-ajută* (Despre cineva care nu mai este de niciun ajutor; Zanne, VI, 553), vocativul (*Doamne*) și imperativul (*ajută*) formează un cuvânt compus cu sensul „ajutor”⁷.

8. CONCLUZII

Cercetarea întreprinsă a constituit cadrul adecvat pentru formularea unor argumente în favoarea *individualizării* românei în arie romanică, dar și a situării sale în *continuumul romanității* sau într-o *subarie* a acesteia. Așa cum am putut constata, lat. *deus* a fost reținut ca termen fundamental pentru desemnarea ‘divinității creștine supreme’ în toate limbile romanice, mai puțin în română, limbă în care noțiunea creștină în discuție este lexicalizată prioritar prin descendentul lat. *Dominedeus* (aspect foarte probabil în relație cu *creștinismul păgân/popular* dezvoltat în aria carpato-danubiano-pontică). În aceeași ordine de idei, lat. *dominus/Dominus* a fost continuat doar în română (și) cu sens religios, acestuia corespunzându-i în celelalte limbi romanice reflexe moștenite ale lat. *senior(em)*. Aspectele menționate s-au putut verifica inclusiv din unghiul unei abordări paremiologice interlingvistice/interromanice. Concordanța românei cu (celelalte) limbi romanice a fost argumentată prin considerarea unor aspecte *arhaice* sau *arhaico-dialectale*, în acest sens prezentând relevanță nu doar faptul că și în româna arhaică se utiliza, în alternanță cu *Dumnezeu*, un descendent al lat. *Deus*, ci și faptul că descendenți ai lat. *Dominedeus* au fost semnalati inclusiv pentru aria galoromanică (mai exact pentru vechea franceză și vechea provensală), respectiv pentru italiana (arhaico-)dialectală.

Toți cei trei termeni latini, *Dominedeus*, *Dominus* și *Deus*, s-au păstrat și la sud de Dunăre, în meglenoromână și în istroromână *Dominus* reprezentând unica formă conservată pentru sensul „Dieu”.

Așa cum era de așteptat, substantivele *Dumnezeu* și *Domnul* cunosc numeroase ocurențe în primele texte românești (unde relativ frecvent a fost atestat și reflexul moștenit al lat. *Deus*, și anume *Zău/Dzău, Dzeu*), dar și într-o multitudine de texte circumscrise *literaturii bisericești moderne/actuale*. De asemenea, acestea se numără printre termenii religioși frecvent valorificați în *paremiologia românească*, observație valabilă cu referire mai ales la *Dumnezeu*. În ceea ce privește subst. *Domnul*, urmărirea ocurențelor acestuia în proverbele românilor a relevat selectarea sa predilectă în contexte cu vocativul.

Cei trei termeni moșteniți, utilizați pentru desemnarea ‘divinității creștine supreme’, se regăsesc în *vocabularul reprezentativ al românei*, unde au fost

⁷ Tiparele de acest gen sunt foarte bine atestate în româna populară, putându-se ilustra îndeosebi prin structuri frazeologice ca, de pildă, *a da zor cu Doamne-ajută* = *a-i tot da cu Doamne-ajută* „a constrânge”, *mai de Doamne-ajută* „mai mare; mai deosebit”, *un Doamne-ajută* „lovitură; bătaie” sau *a-l încărca de Doamne-ajută* „a bate” ș.a., pentru care v. Zanne (VI, 553).

selecția în condițiile satisfacerii a cel puțin unuia dintre criteriile de apartenență admise în Sala *et alii* (1988: 20–41), după cum urmează: uzajul (v. cazul lui *zeu*), frecvența și puterea de derivare (v. *Dumnezeu*), respectiv uzajul, puterea de derivare și polisemia (v. *domn*). În acest context, nu putem să nu remarcăm faptul că, dintre aceștia, *Dumnezeu* este unicul lexem care a fost reținut ca termen *religios creștin* la nivelul acestui vocabular. Prin diferențiere, selectarea lui *domn* în vocabularul reprezentativ al românei se justifică doar prin considerarea simultană a semantismului religios și, mai ales, laic, în timp ce *zeu* este în româna actuală, registrul standard (reper în conformitate cu care sunt delimitate criteriile de apartenență la vocabularul reprezentativ în lucrarea citată), un termen religios, nu și creștin (v. *zeu* „(în religiile *politeiste*) zeitate de sex masculin”).

BIBLIOGRAFIE

SURSE

- Bible en français courant*, Alliance et Société biblique française. Disponibil online: <www.lexilogos.com/bible.htm>. Accesat: martie 2024 [BFC].
- Biblia sau Sfânta Scriptură* (tipărită sub îndrumarea și cu purtarea de grijă a Prea Fericitului Părinte Teotist, Patriarhul B.O.R., cu aprobarea Sf. Sinod), București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al B.O.R., 1988 [BO].
- Dicționarul dialectului aromân general și etimologic* (ediția a doua augmentată), București, Editura Academiei Române, 1974 [DDA 1974].
- Dicționarul etimologic al limbii române* (coord. Ion Giurgea și Cristian Moroianu). Disponibil online: <https://delr.lingv.ro/>. Accesat: iunie 2024 [DELR].
- Ernout, Alfred, Antoine Meillet, 2001/1959, *Dictionnaire étymologique de la langue latine. Histoire des mots*, Paris, Klincksieck [Ernout-Meillet 2001/1959].
- Meyer-Lübke, Wilhelm, 1972, *Romanisches Etymologisches Wörterbuch*, Heidelberg, Carl Winter. Universitätsverlag [REW].
- Mic Dicționar Academic*, vol. II (MI–Z), București, Editura Univers Enciclopedic, 2010 [MDA₂ [II] 2010].
- Petriceicu Hasdeu, Bogdan, 1972/1886, *Etymologicum Magnum Romaniae. Dicționarul limbei istorice și poporane a românilor*, ediție îngrijită și studiu introductiv de Gr. Brâncuș, vol. I, București, Editura Minerva [EMR [I]].
- Sagrada Biblia*, versión oficial de la Conferencia Episcopal Española, Madrid, Biblioteca de autores cristianos, 2011. Disponibil online: <https://sanbartolomeysanesteban.org/wp-content/uploads/2015/10/Biblia-CEE-con-Marcadores.pdf>. Accesat: martie 2024 [SB].
- Tiktin, H., 1988, *Rumänisch-Deutsches Wörterbuch*, Band II (D–O), Wiesbaden, Otto Harrassowitz [TDRG 1988 [II]].
- Trésor de la langue française informatisé*, Analyse et traitement informatique de la langue française – Centre National de Ressources Textuelles et Lexicales [CNRTL] – Université Nancy, CNRS Éditions. Disponibil online: atilf.atilf.fr/tlf.htm. Accesat: aprilie 2024 [TLFi].
- von Wartburg, Walther, 1949, *Französisches Etymologisches Wörterbuch*, Band III: D–F, Tübingen, J.C.B. Mohr (P. Siebeck) [FEW 1949 [III]].
- Zanne, Iuliu A., 1895–1903, *Proverbele românilor din România, Basarabia, Bucovina, Ungaria, Istria și Macedonia* (Cu un Glosar româno-francez), vol. I–X, București, Editura Librăriei Socecu & Comp [Zanne 1895–1903].

LUCRĂRI DE REFERINȚĂ

- Caragi-Marioțeanu, Matilda, 1995, „Païen, chrétien et orthodoxe en aroumain”, în Coman Lupu și Lorenzo Renzi (ed.), *Studi rumeni e romanzi – Omaggio a Florica Dimitrescu e Alexandru Niculescu*, vol. I, *Linguistica, etnografia, storia rumena*, Padova, Unipress (UP), p. 52–73.
- Coteanu, I. (coord.), 1969, *Istoria limbii române*, vol. II, București, Editura Academiei Române [TILR 1969 [II]].
- Dimitrescu, Florica, 1973, *Contribuții la istoria limbii române vechi (Indice lexical paralel, sec. al XVI-lea)*, București, Editura Didactică și Pedagogică.
- Drăganu, Nicolae, 1920–1921, „Zo te cuște”, *Dacoromania/DR*, I, p. 308–312.
- Kovačec, August, 1971, *Descrierea istroromânei actuale*, București, Editura Academiei Române.
- Mihăescu, Haralambie, 1960, *Limba latină în provinciile dunărene ale Imperiului Roman*, București, Editura Academiei Române.
- Mihăescu, Haralambie, 1993, *La romanité dans le sud-est de l'Europe*, București, Editura Academiei Române.
- Papahagi, Pericle, 1902, *Meglenoromânii* (Studiu etnografico-filologic), București, Analele Academiei Române, Memoriile Secției Literare.
- Pârvan, Vasile, 1911, *Contribuții epigrafice la istoria creștinismului daco-roman*, București, Atelierele Grafice Socec & Co., Societate anonimă.
- Petrovici, Emil, 1943, „Articole mărunte”, *Dacoromania*, X, partea a II-a, p. 351–360.
- Pietreanu, Marica, 1984, *Salutul în limba română. Studiu socio-lingvistic*, București, Editura Științifică și Enciclopedică.
- Sala, Marius (coord.), 1988, *Vocabularul reprezentativ al limbilor romanice*, București, Editura Științifică și Enciclopedică.
- Sala, Marius, Liliana Ruxândoiu (coord.), 2018, *Istoria limbii române*, vol. I, București, Editura Univers Enciclopedic Gold [TILR 2018 [I]].
- Șăineanu, Lazăr, 1999/1887, *Încercare asupra semasiologiei limbii române. Studii istorice despre tranzițiunea sensurilor*, ediție îngrijită, studiu introductiv și indice de Livia Vasiliuță, Timișoara, Editura de Vest.
- Tagliavini, Carlo, 1963, *Storia di parole pagane e cristiane attraverso i tempi*, Brescia, Morcelliana.
- Teleoacă, Dana-Luminița, 2016, *Semiotica discursului religios. Probleme de poetică, stilistică și retorică*, București, Editura Universității din București.
- Vățășescu, Cătălina, 1997, *Vocabularul de origine latină din limba albaneză în comparație cu româna*, București, Institutul Român de Thracologie.

**LEXICAL-SEMANTIC SIMILARITIES VS. VARIATIONS IN THE ROMANCE
CONTEXT: ON THE DESIGNATION OF THE ‘SUPREME CHRISTIAN DEITY’
IN ROMANIAN AND OTHER ROMANCE LANGUAGES**

(Abstract)

The present study aims to highlight, on the one hand, the features through which Romanian aligns with the other languages within the Romance linguistic continuum or with a specific subdomain of it, and, on the other hand, to identify and critically examine the salient elements underlining its linguistic distinctiveness within the broader configuration of Neo-Latin varieties. To further develop this approach, we also considered some typical syntagmatic structures frequently found in contemporary ecclesiastical texts, and we examined some paremiological structures, more specifically, interlinguistic (inter-Romance) phrastic variants. Such an approach could not disregard the linguistic and/or extralinguistic factors that may help explain the attested linguistic phenomena (e.g., the syncretic Christian-pagan traditions in the Carpathian-Danubian-Pontic area, the common biblical source, or the competing influences from other etymologically inherited terms, among others).